કોણ ચઢે? વિદ્યા કે ધન!

લક્ષ્મીનંદન લક્ષ્મીનો સ્વામી, અઢળક ધનસંપત્તિનો ભોક્તા.
વિદ્યાચતુર સરસ્વતી દેવીનો સપુત, જ્ઞાનનો ખજાનો જ.
બંને એક ગામમાં રહે. એક સમયે વાત-વાતમાં બન્ને વચ્ચે તણખા ઝરી ઊઠ્યા.
લક્ષ્મીનંદન કહે: “મારી બધે બોલબાલા છે. તને કોણ યાદ કરે? હું જ મોટો. ધન સૌથી ચઢિયાંતુ.”
વિદ્યાચતુર કહે: “એ પૈસાની લહાયમાં જ તું બળી મરીશ તને કોઈ બચાવનાર નહિ મળે. વિદ્યા જ સૌથી ચઢિયાતી છે.”
બન્ને દિલ્હીનાં બાદશાહ પાસે ગયા ન્યાય કરાવવા બાદશાહે બન્નેની વાત સાંભળી લીધી.
પછી એક સીલબંધ પત્ર લખી આપીને તેમને જયપુર નરેશ પાસે મોકલ્યા.
જયપુર નરેશે પત્ર ઓલીને વાંચ્યો. બાદશાહનો હુકમ બન્ને તરત જ જગતમાંથી વિદાય કરી દેશો.
બસ. મહારાજાએ ચાંડલોને આજ્ઞા કરી. બન્નેને ફાંસીએ ચઢાવી દો અને ચાંડાલો બન્નેને લઈ ચાલ્યા.
લક્ષ્મીનંદને પોતાને બચાવવા અનેક રીને લક્ષ્મી ખર્ચવાની તૈયારી બતાવી પણ તેમાં તે ફાવ્યો નહિ.
વિદ્યાચતુર તો નિશ્ચિત બેઠો. તેને પ્રભુ ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી.
લષ્ક્ષ્મીનંદને તેને ઢંઢોળી જગાડ્યો ને કહ્યું ભાઈ! હવે આમાંથી બચવાનો કોઈ ઉપાય તારી વિદ્યા શોધી કાઢશે કે?
ભાઈ! ધીરજ રાખો બધુ સારું થશે. મારુ કહેવું માનતા હો તો ફાંસીએ લઈ જતાં તારે કહેવું. ‘પહેલા મને ફાંસી આપો.’ પછી હું સંભાળી લઈશ.
ફાંસીના સમયે મહારાજા ને ગ્રામજનો ઉપસ્થિત હતા. ત્યારે પહેલા ફાંસીએ ચઢવા બંન્ને લડવા લાગ્યા. તેથી ચાંડાળે તેમને મહારાજા પાસે રજૂ કર્યો.
મહારાજાને પૂછ્યું, અલ્યા મરવા માટે તમે કેમ ઝડપી તૈયાર થયા છો?
વિદ્યાચતુર કહે, “મહારાજા શું વાત કરું? તમે સાચુ નહિ માનો.”
મહારાજ કહે, “એવી શી વાત છે? કહો જોઉં.”
વિદ્યાચતુર કહે, “મહારાજા વિચાર તો કરો અમને મારવા માટે શું બાદશાહની શક્તિ ન હતી કે આપની પાસે મોકલ્યાં.”
“હા. હા. એ તો સાચી વાત. આગળ કહો.”
“વાત એમ છે કે મારી જન્મ કુંડલીમાં લખેલ છે કે – શેઠને જે ફાંસીએ ચઢાવશે તેનાં રાજ્યમાં ભયંકર દુષ્કાળ પડશે. એટલે આપની ટાઢે પાણીએ ખસ કાઢવા માટે અમને અહિં મોકલી દીધાં. હવે જલ્દી બાદશાહની આજ્ઞા પાળો.”
“શું આ માટે તમે આવ્યા છો? જાવ ચાલ્યા જાવ અહીં સામેથી વણ નોતરી પીડા મારે નથી વહોરવી.”
બન્ને છૂટા થઈ ઘરે આવ્યા. શેઠે સ્વીકાર કર્યો કે –જગતમાં ધન કરતાં વિદ્યાની કિંમત વધારે છે.

બોધ:

શેઠની વિદ્યા ચતુરાઈ કેવી મજાની છે. ઉલમાં પડેલાં પળવારમાં ઉગરી ગયા. તમે પણ આવી બુદ્ધિ મળે તો સારા માર્ગે સદુપયોગ કરતાં રહેજો.

બુદ્ધિની નિપુણતા

એક વખતે એક શેઠને શેઠાણી વચ્ચે વિવાદ થયો. શેઠે કહ્યું: પુરુષ મહાન છે અને સ્ત્રી નીચ છે. પુરુષ બુદ્ધિમાન છે, સ્ત્રી બુદ્ધુ છે.

શેઠાણીએ શેઠના વિધાનનું ખંડન કરતાં કહ્યું : “આપનાં કથનમાં સત્ય પણ નથી અને તથ્ય પણ નથી. નારી જેટલી શીલવતી અને સ્ત્યનિષ્ઠ હોય છે એટલો પુરુષ હોતો નથી. બુદ્ધિમાં તો તે પુરુષ કરતાં પણ એક ડગલું આગળ છે. બુદ્ધિની અધિષ્ઠાત્રી દેવી સરસ્વતી તો નારી જ છે.”

બંને એકબીજાના તર્કનું ખંડન કરી પોતાનાં મતને સાબિત કરવા પ્રયત્ન કરી રહ્યાં હતાં. વિવાદ દ્રૌપદીનાં ચીરની જેમ વધતો ગયો. એટલામાં દૂતે સાદ કર્યો : “શેઠજી! રાજા સાહેબ આપને રાજસભામાં બોલાવે છે.”

કપડાં બદલી શેઠ રાજસભામાં પહોંચ્યા. દરબાર ભરાયો હતો. કોઈ ગહન પ્રશ્ન ઉકેલવા માટે શેઠની પ્રતિક્ષા કરી રહ્યા હતા. કુશાગ્ર બુદ્ધિથી શેઠે ક્ષણવારમાં કોયડો ઉકેલી દીધો.

આ બાજુ શેઠાણીએ વિચાર કર્યો કે, શેઠ પોતાને બહુ બુદ્ધિમાન માને છે. જરા એમની બુદ્ધિની પરીક્ષા તો કરું! એમ વિચારી એણે પોતાના ચારે નાના પુત્રોને કંઈક શીખવી રાજસભામાં મોકલ્યા. એમણે રાજસભામાં જઈને કહ્યું : “પિતાજી! અમને ભૂખ લાગી છે, આપ જલ્દી ઘરે ચાલો અને રબડીના સરખાં ભાગ કરી આપો.”

શ્રેષ્ઠિપૂત્રોનાં મુખે આવી વાત સાંભળીને સભાજનો આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. અરે આ શું? શેઠજીને ત્યાં રબડીનાં પણ ભાગ પડાય છે! શેઠજીનું ઉન્નત મસ્તક લજ્જાથી નીચું થઈ ગયું. મુખમાંથી એક પણ શબ્દ ન નીકળી શક્યો. તેઓ ઊઠીને ઘેર આવ્યા. પોતાનાં પુત્રો દ્વારા થયેલા અપમાનથી ચિંતિત થઈ ઊઠ્યા. પરંતુ કંઈ સુઝતું ન હતું. દિવસો પર દિવસો જવા લાગ્યાં. એક દિવસ શેઠાણીએ પૂછ્યું કે આપની ઉદાસીતનાનું કારણ શું છે? શેઠે અંતર્વ્યથા વ્યક્ત કરી કે તરત શેઠાણી હસતાં હસતાં કહ્યું : અરે મેં તો આપની બુદ્ધિની પરીક્ષા કરી હતી! આપે આપની બુદ્ધિથી બધાંને ચકિત કેમ ન કર્યા?

શેઠે કહ્યું : “તેં સારી પરીક્ષા કરી! મારી પ્રતિષ્ઠા પર પાણી ફેરવી દીધું! જો આ બગડેલી બાજીને સુધારી દે તો ખરી બુદ્ધિમતી માનું.”

શેઠાણીએ કહ્યું : “સારું કાલે તમે રાજસભામાં જજો.” બીજે દિવસે શેઠ રાજસભામાં પહોંચ્યાં. પાછળથી શેઠાણીએ ચારેય પુત્રોને ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરાવીને, ચમકતાં ચાંદીનાં પાત્રમાં દૂધ, રબડી સાથે ચાર સોનાનાં કટોરા આપી કહ્યું: “જાઓ રાજસભામાં અને પિતાજીને કહો કે રબડીનાં ભાગ કરી આપો.” તેઓ રાજસભામાં પહોંચ્યા. શેઠે જેવું પાત્રનું ઢાંકણ દૂર કર્યું કે તરત જ કેસર, કસ્તૂરી આદિ સુગંધી દ્રવ્યોની સૌરભ આખી રાજસભામાં ફેલાઈ ગઈ. લોકો કહેવા લાગ્યા: શું સુગંધી રબડી છે શેઠ સાહેબની!

શેઠાણીએ પોતાની બુદ્ધિ દ્વારા શેઠને મુશ્કેલીમાં પણ મૂક્યા અને અંતે એ જ બુદ્ધિદ્વારા શેઠની વાહ વાહ પણ કરાવી. તમને બુદ્ધિ ઘણી મળી છે, પરંતુ સદુપયોગ કેટલો કરો છો? બુદ્ધિનો સદુપયોગ કરવાતી નિર્મળ–નિર્મળતર બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

શાસ્ત્રનું અજીર્ણ

સમ્રાટ સ્કંદગુપ્તનાં દરબારમાં નવરત્નોમાં એક રત્ન એટલે સિદ્ધસેન દિવાકર.

એ જાતે બ્રાહ્મણ. પંડિતાઈનો એમને ખૂબ ગર્વ હતો.

એ પોતાનાં એક હાથમાં ઘાસનું તરણું અને બીજા હાથમાં લાલીઓ ધોકો.

જો વાદ વિવાદમાં હારું તો તરણું મોઢામાં મૂકી તેનો શિષ્ય બનીશ. અને જીતું તો આ ધોકા વડે તેને પીટી નાખીશ.

વિજય પતાકા ફરકાવતા ગુજરાતમાં ફરવા લાગ્યા. કોઈ તેમની સામે શાસ્ત્રાર્થ કરવા તૈયાર ન થાય.

વૃદ્ધ વાદી નામે જૈન સાધુ ભરૂચ પાસે અરણ્યમાં હતા. તે ત્યાં ગયા અને તેમને પડકાર કર્યો.

વાદ કરો અથવા પરાજય પત્ર લખી આપો. આ એક નિર્ણય!

વૃદ્ધવાદીએ તેમને પોતાની નજરમાં માપી લીધો. જાણી લીધું કે આને શાસ્ત્રનું અજીર્ણ થયું છે. તે દૂર તો કરવું જોઈએ. જંગલમાં પરીક્ષક કોણ મળે? નજીકમાં ગોવાળિયા ગાયો ચરાવતા હતા. તેમને જોઈ તેઓ બોલ્યા.

ચાલો આ ગોવાળિયા આપણા પરીક્ષક! આપણે વાદ અહીં જ કરી લઈએ.

વૃદ્ધવાદી કહે ભલે, તેમણે ગોવાળિયાઓને પોતાના લવાદ બનાવી સમજાવ્યું કે અમારા બેમાં કોણ સારો તે કહેજો.

વૃદ્ધવાદીના કહેવાથી સિદ્ધસેતે સંસ્કૃત શ્લોકોમાં વક્તવ્ય કરીને પૂછ્યું પણ ગોવાળિયા કંઈ સમજી ન શક્યા.

હવે વૃદ્ધવાદી ગામડાની ભાષામાં શાસ્ત્રના અનુબંધોને ગામઠી કાવ્યમાં ગાવા લાગ્યા અને નાચવા લાગ્યા. તે સાથે ગોવાળિયાઓને પણ શુરાતન ચઢયું અને વાહ ભાઈ વાહ! ઘણી સરસ વાત કરી. આ પેલા પંડિતને તો કાંઈ આવડતું નથી.

સિદ્ધસેન વૃદ્ધાવાદી સામે હારી ગયા.

વૃદ્ધાવાદીએ કહ્યું "સિદ્ધસેન! આમાં જીત્યા હાર્યાનું કંઈ નથી પણ આ પ્રસંગ નવી દિશા સૂચવે છે. આપે સંસ્કૃતનું સારું જ્ઞાન મેળવ્યું છે. પણ અભિમાનના કેફમાં તમે ભૂલી ગયા કે મારે કોની સામે વાત કરવાની છે?"

લોકો સામે બોધ કરતાં લોકરૂચિ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ તો તે તેમનાં જીવનમાં ઉતરી શકે.

સિદ્ધસેન આ વાત સાંભળી વૃદ્ધાવાદીનાં ચરણે નમી પડ્યા. તેમને પોતાનાં ગુરુ બનાવ્યો ને જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો.

આ સિદ્ધસેન જૈન ધર્મનાં મહાન આચાર્ય સિદ્ધસેન દીવાકર નામે પ્રસિદ્ધ થયા. તેમણે ઉજ્જૈનમાં વિક્રમ મહારાજાનાં સમયે કલ્યાણ મંદિર સ્તોત્ર બનાવ્યું. તેની ૧૧મી ગાથા બોલતાં ભગવાત પાર્શ્વનાથની અલૌકિક પ્રતિમા બહાર આવી. એ અવંતિ પાર્શ્વનાથ ભગવાન! આજે ઉજ્જૈનમાં બિરાજમાન છે.

જ્ઞાન મળે તો સારું પણ ફળે નહિ તો ભારે પડી જાય. સિદ્ધસેનની જેમ તમે અભિમાની ન બનતાં નહિતર તમારી પણ હાલત આવી થશે. જ્ઞાનને બરાબર બચાવતાં શીખજો. સિદ્ધસેનને તો જ્ઞાનનું અભિમાન પણ અંતે વૃદ્ધીવાદીદેવસૂરીના પ્રતાપે લાભકારક નિવડ્યું જ્યારે આપણને તો નુકશાન જ થાય.

jainuniversity.org
સર્વ જ્ઞાનાય ભવતુ

શ્રેણિક મહારાજાની કથા

શ્રેણિક મહારાજા મગધ દેશના માલિક હતા. એમની પ્રિય રાણીનું નામ ચેલ્લણા હતું. તે ચેલ્લણાને એકવાર એકદંડિયા (એક થાંભલા ઉપર બનાવેલા) મહેલમાં રહેવાની ઈચ્છા થઈ. એ ઈચ્છા એને પેટે જન્મનારા બાળકના પ્રભાવે થઈ હતી. એની ઈચ્છા પૂરી કરવા અભયકુમારે દેવની આરાધના કરી. દેવે પ્રસન્ન થઈને રાણીને ઈચ્છા મુજબનો એકદંડિયો મહેલ રાજગૃહીમાં બનાવી આપ્યો. એ મહેલના બગીચામાં બધી જ ઋતુઓનાં ફૂલો અને ફળો હંમેશા દેવપ્રભાવથી ફળવાં-મળવાં માંડ્યાં.

રાજગૃહી નગરીમાં એક ચાંડાલ રહેતો હતો એની પત્નીને ગર્ભના પ્રભાવથી એકવાર શિયાળાની ઋતુમાં કેરી ખાવાનો દોહદ (મનોરથ) થયો. એણે પતિને વાત કરી. પત્નીની ઈચ્છા પૂરી કરવી જરૂરી હતી, એટલે એ મૂઝાયો કે અત્યારે વગર ઋતુએ કેરી લાવવી ક્યાંથી? તપાસ કરતાં એને ખબર પડી કે એકદંડિયા મહેલનાં બગીચામાં કેરી હંમેશાં પાકે છે, એથી એના આનંદનો પાર ન રહ્યો. જોકે એ બગીચામાં રાજાની પરવાનગી વગર દાખલ થઈ શકાય તેમ ન હતું. પણ એને તો ચિંતા ન હતી. કારણ કે એની પાસે 'આકર્ષિણી' વિદ્યા હતી. એ વિદ્યાના બળે તે ગમે તેટલા ઉપર રહેલા ફળને તોડીને લઈ શકતો.

ચાંડાલ રાત્રિના અંધકારમાં એ મહેલના બગીચાની દીવાલ બહાર જઈ પહોંચ્યો. વિદ્યાના બળે આંબાના ઝાડની ડાળ નમાવીને એણે કેરી મેળવી લીધી.

ચાંડાલ કેરી ઘરે લઈ ગયો અને પત્નીને ખવડાવી તેની ઈચ્છા પૂર્ણ કરી. આ પ્રમાણે બે/ત્રણ દિવસ સુધી ચાલ્યું. પણ એથી તો દેવનિર્મિત અને દેવાધિષ્ઠિત એ આમ્રવૃક્ષ સુકાવા માંડ્યું. એ આમ્રવૃક્ષ ઉપરથી ફળો ચોરાઈ રહ્યાં છે ને આમ્રવૃક્ષ સુકાઈ રહ્યું છે એ વાત શ્રેણિક રાજાના કાને પહોંચી. એથી એમનું દિલ દુભાયું અને મંત્રીશ્વર અભયકુમારને બોલાવી કહ્યું કે, "કોઈ પણ ઉપાયે આ ચોરને પકડી પાડવો જોઈએ. એણે ફળો ચોર્યા એ તો મામૂલી વાત છે, પણ એના કારણે દેવપ્રભાવ ઓસરી ગયો અને ઝાડ સુકાવા માંડ્યું એ નુકશાન ઘણું મોટું છે. બીજા વૃક્ષોની પણ એ એવી હાલત ન કરે તે માટે એને પકડી પાડવો જરૂરી છે."

અભયકુમાર તો બુદ્ધિના ભંડાર હતા. ગમે તેવા ચોરને પકડવાનું કામ એમને માટે જરાય મુશ્કેલ ન હતું. તેઓ રાત્રે એકદંડિયા મહેલના બગીચાની નજીકમાં જઈને ઊભા રહ્યા અને ચોરને પકડવાની જાળ પાથરવા માટે આસપાસમાં રહેલા લોકોને ભેગા કરી એમણે એક મજાની વાર્તા કરેવા માંડી. એ વાર્તાના પ્રસંગ પરથી સભાજનોને એક એવો પ્રશ્ન કર્યો કે એના જવાબ પરથી જે ચોર હોય તે પકડાઈ ગયા વિના રહે નહિ. કેરીનો ચોર એ સભામાં જ હતો. તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા ઊઠયો. ઉત્તર સાંભળી બુદ્ધિના ભંડાર અભયકુમારે તરત જ એને ચોર તરીકે ઓળખી લીધો ચતુરાઈપૂર્વક કેરીની ચોરીની બધી વાત એની પાસેથી કઢાવી લીધી અને તેને પકડીને મહારાજા શ્રેણિક સમક્ષ રજૂ કર્યો. ક્રોધાવેશમાં આવી ગયેલા શ્રેણિક મહારાજાએ તરત જ એને ફાંસીની સજા ફટકારી દીધી.

નીતિના જાણકાર અભયકુમારને થયું કે આ ચોર પાસે તો "આકર્ષિણી" નામની વિદ્યા છે. આ વિદ્યાના બળે જ એણે ચોરી કરી છે. જેની પાસે વિદ્યા હોય તેને મારી નાખવાથી તો તેની વિદ્યાનો નાશ થાય. આવા વિદ્યાસિદ્ધને કેમ મરાય? એથી એમણે કુનેહપૂર્વક કહ્યું કે, "પિતાજી! આ ચોરની પાસે 'આકર્ષિણી'વિદ્યા છે. એને ફાંસીએ ચડાવતાં પહેલાં એ વિદ્યા આપ ગ્રહણ કરી લો!"

રાજાને એ વાત ગમી. એમણે સિહાસન પર બેઠાં બેઠાં જ ચોરની પાસેથી વિદ્યા ગ્રહણ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો. ચોરે ત્રણ/ચાર વાર વિદ્યાનો પાઠ આપ્યો, છતાં શ્રેણિક રાજાને તે આવડ્યો નહિ. ત્યારે અભયકુમારે કહ્યું: "પિતાજી- વિદ્યાતો વિનયથી જ મળે! માટે આપ નીચે બેસો અને આ ચોરને સિંહાસન ઉપર બેસાડો.

પછી વિદ્યા સિદ્ધ થાય છે કે નહિ એ જુઓ!”

રાજા સિંહાસન ઉપરથી ઊતર્યો અને ચોરને સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યો. રાજા શિષ્ય બન્યો. ચાંડાળ ચોર ગુરુ બન્યો અને વળતી જ પળે વિદ્યા સિદ્ધિ થઈ ગઈ. વિદ્યા વિનયથી જ મળે એ વાતનો એ પળે રાજાને સાચો અનુભવ થયો. હવે. અભયકુમારે ખરો દાવ નાખ્યો. એણે કહ્યું, “પિતાજી! આ ચોર તો આપનો વિદ્યાગુરુ બન્યો. હવે એને ફાંસીએ ચડાવીને આપ શું ગુરુહત્યાનું ગોઝારું પાપ કરશો? આપે તો હવે એને ઊંચામાં ઊંચી ગુરદક્ષિણા આપવી જોઈએ અને એનો ગુનો માફ કરી એને મૃત્યુદંડની સજામાંથી મુક્ત કરી દેવો જોઈએ. એને અભયદાન આપવું એ જ ઊંચામાં ઊંચી ગુરુદક્ષિણા છે.”

ને સાચે જ અભયકુમારનો યુક્તિપૂર્વકનો આ દાવ એળે ન ગયો. એના પાસા પોબાર પડ્યા. ચોરની સજા માફ થઈ ગઈ. મહારાજા શ્રેણિક તરફથી એને ગુરુદક્ષિણામાં અભયદાન મળી ગયું!

બાળકો! વિદ્યા વિનયથી જ મળે છે. એનો હવે તો તમને આ કથા પરથી પૂરેપૂરો ખ્યાલ આવી ગયો ને? શ્રેણિક રાજાએ જ્યારે અભિમાન ત્યજ્યું, ત્યારે જ એમને જ્ઞાન મળ્યું, માટે વિદ્યાપ્રાપ્તિના પ્રથમ પગથિયે પદારોપણ કરવા વિનય કેળવવો ખૂબ જ જરૂરી છે.

વિદ્યા જેમ વિનયથી જ મળે છે, તેમ ને ફળે છે પણ વિનયથી જ!

jainuniversity.org
सर्व ज्ञानाय भवतु

વિદ્યા વિનયથી ફળે છે: વિનયી શિષ્યની કથા

એક સિદ્ધપુત્રની પાસે બે વિદ્યાર્થીઓ ભણતા હતા. એક વિનયી હતો ને બીજો અવિનયી હતો. વિનયી વિદ્યાર્થી ડગલે ને પગલે ગુરુનો વિનય કરતો. વાતવાતમાં એ ગુરુની પ્રશંસા કરતો. કોઈ વાતમાં એને શંકા પડે તો તરત જ ગુરુને નમસ્કાર કરી નમ્રતાથી પૂછીને એ સમાધાન મેળવતો. નાનું બાળક જેમ વાતવાતમાં માતાની સામે જુએ એમ આ વિનયી શિષ્ય પણ વાતવાતમાં ગુરુને યાદ કરતો. એથી વિદ્યા મળવા સાથે ફળી પણ હતી.

બીજો શિષ્ય અવિનયી હતો, તે પોતાને બહુ બુદ્ધિમાન ગણતો હતો. ગુરુને નમવામાંય એ પોતાની નાનપ સમજતો. કોઈ વાતમાં એને શંકા પડે ત્યારે પણ ગુરુને પૂછવા જતો નહિ. એ માનતો કે માણસે માણસે નમવાની જરૂર નથી. ગુરુની પરાધીનતા એને ખૂંચતી હતી. એ અવિનયી હોવા ઉપરાંત ઉદ્ધત પણ હતો. તેથી ગુરુની સામે બોલતાં પણ એ શરમાતો નહિ. પણ ગુરુતો ઉદારદિલ હતા. એથી તેઓ બંને શિષ્યોને પક્ષપાત વિના સમાનભાવે વિદ્યા આપતા, પણ વિનયના પ્રભાવે વિનયીને વિદ્યા તરત જ મળતી ને ફળતી. અવિનયીને તો મહામહેનતેય વિદ્યા મગજમાં ઊતરતી નહોતી, પછી ફળવાની ઓ વાત જ શી!

એકવાર આ બંને શિષ્યોને ગુરુના કાર્ય પ્રસંગે બીજે ગામ જવાનું થયું. માર્ગમાં ધૂળમાં પડેલાં મોટાં પગલાં જોઈને અવિનયી શિષ્યે કહ્યું : “આ પગલાં હાથીના જ જણાય છે. આવાં મોટાં પગલાં હાથી સિવાય બીજા કોઈનાય ન હોય.” વિનયી શિષ્યે તે પગલાનું બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરીને થોડીવાર પછી કહ્યું: “આ પગલાં હાથીનાં નથી, પણ હાથણીનાં છે. વળી એ હાથણી ડાબી આંખે કાણી પણ છે. લાલ રંગની સાડી પહેરેલી કોઈ સૌભાગ્યવતી રાજરાણી એના પર બેસીને પસાર થઈ છે. એ રાણી ગર્ભવતી છે એના પેટમાં રહેલુ બાળક પુત્રી નહિ પણ પુત્ર છે અને એનો જન્મ પણ આજકાલમાં જ થનાર છે.”

અવિનયીને થયું : “આ તો મોટો ગપ્પીદાસ છે! ભારે મોટા ગપગોળા ગબડાવે છે! એકલાં પગલાં જોઈએ કાંઈ આટલી બધી વાતો થોડી જાણી શકાય? માટે આના જેવો ગપ્પીલાસ કોઈ નહિ હોય!” એથી એણે કહ્યું : “ભાઈ! તને ગપગોળન ગબડાવતાં ઠીક જ આવડે છે. ગુરુ પાસે ભણીને તેં ગપ્પા મારવાની આવડત બહુ સારી મેળવી હોય તેમ જણાય છે. એથી જ સર્વજ્ઞપુત્રની જેમ તું માત્ર પગલાંના આધારે આટલું મોટું ભવિષ્ય ભાખવા બેઠો છે!”

વિનયી શિષ્યે કહ્યું : “ભાઈ ! તને મારી વાતમાં વિશ્વાસ નથી એટલે હું તારી સાથે નિરર્થક વિવાદમાં ઉતરવા માગતો નથી. મેં જે કાંઈ કહ્યું છે તે તને અત્યારે પ્રત્યક્ષ નથી, માટે તું એને ગપગોળા માને છે, પણ આ પગલાં તાજાં જ જણાય છે, એથી રાજરાણીનો પડાવ આટલામાં જ હશે. આગળ જતાં તને બધુ પ્રત્યક્ષ થઈ જશે એથી બધી વાતની ખાતરી થઈ જશે, માટે તું થોડી ધીરજ ધર!”

બંને વિદ્યાર્થીઓ આગળ ચાલ્યા. તેઓ ગામના ગોંદરે પહોચ્યાં, તો ત્યાં તળાવના કિનારે મોટો પડાવ જોયો. ત્યાં જઈ તપાસ કરી તો વિનયી શિષ્યની બધી જ વાતો અક્ષરેઅક્ષર સાચી જણાઈ. હવે અવિનયી શિષ્યતા મનમાં ઘમાસણ મચ્યું અને ગુરુ ઉપર ગુસ્સો ચડ્યો. અને થયું: “ગુરુપક્ષપાતી છે, આ ગુરુને વહાલો હોવાથી મને અંધારામાં રાખીને ગુરુએ આને જ વધારે વિદ્યાઓ આપી છે. નહિ તો માત્ર પગલાં જોઈને જ તે આટલું બધું કેમ જાણી શકે?”

આ એક જ પ્રસંગથી વિનયી શિષ્યના મનમાં ગુરુ ઉપર બહુમાનનો ભાવ વૃદ્ધિ પામ્યો, તો અવિનયી શિષ્યના મનમાં દ્વેષ વૃદ્ધિ પામ્યો. અમૃત પણ કુપાત્રમાં પડીને વિષમય બની જાય છે એવો ઘાટ ઘડાયો!

માર્ગમાં લાગેલી ધૂળથી મલિન બનેલા શરીરને સ્વચ્છ કરવા બંનેએ તળાવમાં જઈને સ્નાન કર્યું. પછી ચાલવાથી લાગેલો થાક દૂર કરવા બંને થોડીવાર તળાવની પાળે બેઠા. એવામાં એક ડોશી ત્યાં પાણી ભરવા

આવી. એનો લાડકવાયો દીકરો વરસોથી પરદેશ ગયો હતો. એના કોઈ સમાચાર ન હતા. દીકરાની ચિંતા ડોશીના દિલને કોરી ખાતી હતી. વેશ ઉપરથી બ્રાહ્મણ પંડિત જણાતા આ બંને વિદ્યાર્થીઓને જોઈને ડોશીએ તેમને પૂછ્યું : "લાગો છો તો પંડિત! તો કહો કે મારો દીકરો મને ક્યારે મળશે?તે વરસોથી ગયો છે ને આજ સુધી તેના કોઈ વાવડ નથી."

ડોશી આ પ્રશ્ન પૂછી રહી હતી, તે જ વખતે તેના માથા ઉપરથી માટલું પડી ગયું અને માટલું માટી ભેગું માટી થઈ ગયું. આ જોઈને અવિનયી શિષ્યે તરત જ ધડાકા સાથે કહી દીધું કે, : "ડોશીમાં! હવે દીકરાના નામનું નાહી નાખજો! આ તમારું માટલું જ કહે છે કે તમારો દીકરો માટીમાં મળી ગયો છે."

ડોશીને તો એકદમ આઘાત લાગ્યો ને તેની આંખમાં આંસુ ઊભરાવા લાગ્યાં. એ જોઈને વિનયી શિષ્યે ડોશીને સાંત્વન આપતાં કહ્યું : "ડોશીમાં, રડશો નહિ. દીકરો મળ્યાનો હરખ મનાવજો! આનંદમંગળ કરજો! આ તમારું માટલું જ મંગળ સમાચાર આપે છે કે તમારો લાડકવાયો તમને મળી ગયો છે! તમે ઘેર જાવ! ઘરના આંગણે જ તમારો દીકરો તમારી વાટ જોતો ઊભો હશે!"

ડોશી તો હરખભેર ઘર તરફ દોડી. શેરીને પહોંચતાં જ એને સમાચાર મળ્યા કે દીકરો આવી ગયો છે. ઘરે જઈને એણે જોયું તો સાચે જ દીકરો ઘરનાં આંગણે પોતાની વાટ જોતો ઊભો હતો. દીકરાને જોઈ રહેલી ડોશીની આંખો આનંદના આંસુ વરસાવવા માંડી, માતાપુત્ર ભેટ્યાં, પરસ્પર ખબરઅંતર પૂછ્યા, ઘરમાં જઈ સુખદુ:ખની વાતો કરવા લાગ્યાં. તળાવની પાળે પંડિતે કરેલી, પુત્રના આગમનની વિસ્મય પમાડનારી વાત ડોશીએ પુત્રને કરી અને પુત્રને સાથે લઈ પુત્રના આગમનનું આનંદમયકારી સત્ય ભવિષ્ય ભાખનાર એ પંડિતરત્નનું સન્માન કરવા ભેટસોગાદો સાથે લઈને ચાલી નીકળી. વિનયી શિષ્યના ચરણે એ ભેટસોગાદો ધરી ડોશીએ કહ્યું કે, "પંડિતજી! તમારી ભવિષ્યવાણી અક્ષરેઅક્ષર સાચી પડી છે. ખરેખર, મારો દીકરો આવી ગયો હતો અને ઘરના આંગણે મારી વાટ જોતો જ ઊભો હતો! માટે હું આ નજીવી ભેટ લાવી છું તે કૃપા કરી સ્વીકારો!"

અવિનયી શિષ્ય તો આ દૃશ્ય ફાટી આંખે જોઈ જ રહ્યો. એ આજે બીજી વાર ખૂબ જ કરૂણ રીતે કારમી હાર પામ્યો હતો. હવે ગુરુ ઉપરનો એનો રોષ ખૂબ જ ભભૂકી ઊઠ્યો! એણે મનોમન પાકો નિર્ણય કરી લીધો કે ગુરુએ પક્ષપાત કરીને મને પૂરી વિદ્યા આપી જ નથી!

કામ પતાવીને બંને વિદ્યાર્થીઓ થોડા દિવસો બાદ ગુરુ પાસે આવ્યા. વિનયીએ ગુરુને પ્રણામ કર્યા. અવિનયી શિષ્ય તો અક્કડ બનીને જ ઊભો રહ્યો. ગુરુએ એના અવિનયી વર્તન માટે ઠપકો આપ્યો ત્યારે તેણે તો સામેથી ગુરુનો ઊધડો લેવા માંડ્યો : "તમે તો મારું ગળું કાપી નાખ્યું! ભણાવવામા તમે જે પક્ષપાત કર્યો છે એ પાપ આજે પીપળે ચડીને પોકારી ઊઠ્યું છે, નહિ તો હું હજીય અંધારામાં જ રહેત."

ગુરુએ અવિનયી શિષ્યને શાંત પાડીને બધી વાત વિગતે જાણી લીધી. પછી વિનયી શિષ્યને કહ્યું કે તેં આવું ભવિષ્ય કઈ બુદ્ધિથી ભાખ્યું એનો ખુલાસો કરી દે, જેથી આની શંકા દૂર થઈ જાય! ગુરુની આજ્ઞા માથે ચડાવીને વિનયી શિષ્યે કહ્યું:

"ગુરુદેવ! હાથીનાં અને હાથણીનાં પગલાં દેખાવે તો સરખાં જ હોય છે, પણ એક જગ્યાએ પડેલી મૂત્રધારાના આધારે મેં નક્કી કર્યું કે આ રીતની મૂત્રધારા હાથણીની જ હોય! માર્ગમાં જમણી બાજુ રહેલા વૃક્ષોનાં પાંદડાં જ ખવાયેલા જોયાં. એથી મે. નક્કી કર્યું કે હાથણી ડાબી આંખે કાણી છે! કેટલીક નિશાનીઓ પરથી માર્ગમાં હાથણી એક જગ્યાએ ઊભી રહેલી જણાઈ ત્યાં માર્ગની એક બાજુએ પડેલી મૂત્રધારા જોવાથી ખબર પડી કે હાથણી ઉપરથી નીચે ઉપરીને હોઈ સ્રીએ અહીં પેશાબ કરેલો છે અને ઊભા થવા માટે જમીન ઉપર ટેકવેલા હાથના પંજાની નિશાની જોવાથી ખબર પડી કે તે ગર્ભવતી પણ છે. એ સ્રીના જમણાં પટલાં ભૂમિ પર ભારથી પડેલાં જોઈ નક્કી કર્યું કે એના ગર્ભમાં પુત્ર રહેલો છે. વળી માર્ગમાં તદ્દન નજીકમાં રહેલા કાંટાના

છોડમાં લાલ રંગના વસ્ત્રનો લીરો ભરેલો જોવાથી નક્કી કર્યો કે આ સ્ત્રીએ લાલ સાડી પહેરેલી હોવી જોઈએ અને તેથી તે સૌભાગ્યવતી છે. હાથી જોવા મોટા વાહન પર પ્રવાસ કરનાર કોઈ સામાન્ય વ્યક્તિ તો ન જ હોય, તેથી જાણ્યું કે તે રાજરાણી છે. આ પછી ડોશીમાના પુત્ર અંગેનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતાં, આ માટલું માટીમાંથી જન્મીને અત્યારે પાછું માટી સાથે મળી ગયું અને તળાવમાંથી છૂટું પડીને માટલામાં ભરાયેલું પાણી, જેમ પાછું એ તળાવના પાણી સાથે મળી ગયું તેમ આ માજીને પણ તેના વિખૂટા પડેલા પુત્રનો મેળાપ આજે જ થવો જોઈએ."

વિનયી શિષ્યમાં વિનયનાં પ્રભાવે આ રીતે ફળેલી વિદ્યા જોઈને ગુરુએ સંતોષ અનુભવ્યો અને અવિનયી શિષ્યને શિખામણ આપતાં કહ્યું કે, વિદ્યા તો મેં તમને બંનેને એકી સાથે સમાન ભાવે જ આપી છે. પરંતુ આનામાં વિનય છે, એથી એને વિદ્યા ફળી છે; જ્યારે તારામાં વિનય નથી એથી તને વિદ્યા ફળી નથી. વિદ્યા મળવી અઘરી નથી, ફળવી અઘરી છે.

બાળકો! વિનયી-અવિનયી આ બે શિષ્યોના જીવન પરથી તમે એ વાત સારી રીતે સમજી જ ગયા હશો કે વિનયી શિષ્યમાં વિનયના કારણે વિદ્યા કેટલી મોટી માત્રામાં ફળી! અને અવિનયી શિષ્યમાં અવિનયના કારણે તે વિદ્યા કેવી નિષ્ફળ નીવડી! વિનયનો પ્રભાવ જબરો છે! માટે તમારામાં વિનયનો પાયો મજબૂત બની જવો જોઈએ. તમારામાં વિનય હશે ને તમે થોડું ભણશો તોય એ ભણતર તમારા જીવનને, ઉજાળશે, તમારા ઘરમાં દીવો પેટાવશે અને તમારા કુળને કીર્તિ અપાવશે! માટે 'વિદ્યા વિનયે શોભતે' આ સૂત્રને કાળજામાં કોતરી કાઢજો અને 'સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે'નું સૂત્ર પણ ગોખી નાખજો. આ સૂત્રનો અર્થ એવો થાય છે કે જે વિદ્યા સંસાર, મોહ, માયા, અજ્ઞાન આદિ વિદ્યા મેળવો અને એ માટે વિનયી અને વિવેકી બનો એ જ શુભેચ્છા!

તમે બધા તો જૈન શાસનના આવતી કાલના રખેવાળ છો. તમારામાં વિનયથી મેળવેલી વિદ્યા ન હોય એ કેમ ચાલે? માટે આજથી જ તમે આટલું નક્કી કરો કે હું વિદ્યા વિનયથી મેળવીશ. વિદ્યા મેળવતી વખતે હું શુદ્ધિ-અશુદ્ધિનો પૂરતો ખ્યાલ રાખીશ અને મેળવેલા જ્ઞાનને જીવનમાં ઉતારવાનો યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરીશ.

jainuniversity.org
सर्व ज्ञानाय भवतु